

Proces Communicatie Model (PCM) en SI (sensorische informatieverwerking), een waardevolle combinatie voor leerkrachten! *(artikel in progress)*

Derjan Havinga-Heijs

In dit artikel worden twee modellen met elkaar verbonden die allebei ingaan op de werkelijkheid waarin mensen met elkaar samenwerken en op elkaar afstemmen. In onderwijscontexten is het van belang dat de omgeving is afgestemd op de behoeften van de lerende om optimaal tot leren te komen. Deze behoeften liggen zowel op fysiek als psychologisch vlak. Het Proces Communicatie Model (PCM) wil patronen in menselijke communicatie duiden door in te gaan op de achterliggende psychologische behoeften en het sensorische informatieverwerkingsmodel beschrijft de sensorische patronen die het gedrag in de klas kunnen verklaren. Hierbij gaat het om lichamelijke behoeften die het leren bevorderen of belemmeren. De verbinding van deze invalshoeken, lichamelijk en geestelijk, levert een meerwaarde op voor het inrichten van een passend leerklimaat en het bevorderen van het onderling begrip en de zelfkennis die nodig is om gemotiveerd te leren. Om tegemoet te komen aan de talenten (voorkeursstijlen van leren) van kinderen in gesprekken en individuele handelingsplannen biedt dit artikel ook waardevolle aanknopingspunten.

Lichamelijke behoeften vanuit model Sensorische Integratie

Joris beweegt de hele tijd. Hij wiebelt op zijn stoel, hij stoot anderen aan en laat steeds zijn potlood vallen. 'Hij verstoort steeds mijn les!', verzucht leerkracht Marieke tegenover haar collega's.

Joy heeft ontzettend veel zin in het geplande uitstapje naar de bouwplaats. Zij kan niet wachten tot het zover is. Zij is makkelijk in de omgang, maar de andere kinderen klagen soms: 'Juf! Ik heb al een paar keer gezegd: stop hou op, maar zij luistert niet.'

Janneke heeft de posters in het lokaal meteen opgemerkt. Overal hangen ze: de kleurige posters met het thema van de kinderboekenweek en de nieuwste kinderboeken erop. Ze voelt dat ze onrustig wordt van al die visuele prikkels. 'Meester, vraagt ze: wanneer gaan die posters weer weg?'

Joost komt de klas binnen en geeft de juf een boks. 'Maar juf', vraagt hij: 'heeft u vannacht wel goed geslapen, u ziet er zo moe uit! Of heeft u misschien een andere bril? Mijn bril zit helemaal niet lekker, hij knelt. En die van u?'

Sensorische informatie en prikkelverwerking

Ieder van ons heeft een andere hoeveelheid prikkels nodig om optimaal te kunnen functioneren. Deze prikkels uiten zich in zintuiglijke waarnemingen. Eigenlijk is deze sensorische informatie (SI) de brandstof die de hersenen laat werken (Dunn, 2013). En die informatie helpt ons om via onze zintuigen nieuwe dingen te ervaren, te ontdekken en te leren. Hoe verschillend mensen ook kunnen zijn, we hebben allemaal te maken met die zintuiglijke waarnemingen. Te denken valt dan aan:

- Auditieve prikkels (kun je wel of niet goed leren met de radio aan)
- Visuele prikkels (is een lasershow voor jou een feest of krijg je er hoofdpijn van)
- Reukprikkel (merk je een brandgeur als eerste op of duurt het even)

- Aanraking/ tast (houd je wel of niet van strakke kleding)
- Positie (kun je makkelijk de goede houding aannemen als je een opdracht weet, bijv. kijk eens naar links)
- Beweging (houd je wel of niet van achtbanen)

In de klas zien we deze verschillen in hoeveelheid prikkels ook terug. We zien bijv. de zogenaamde wiebel- en friemelkinderen die veel baat hebben bij het werken op een skippybal of wiebelkussen (Meijs, 2018; Thoonsen, 2015). Andere kinderen hebben juist een koptelefoon op om de hoeveelheid achtergrondgeluid te doseren. In oktober 2018 stond daarover nog in een artikel in de Volkskrant “Uit enkele pilotstudies blijkt dat bij iets meer dan 35 procent van de kinderen de prikkelverwerking afwijkt van het gemiddelde. Daar zitten ook kinderen bij die prikkels beter dan gemiddeld verwerken, maar het grootste deel heeft er problemen mee”. Zij hebben verschillende sensorische behoeftes om optimaal tot leren te komen. De leeromgeving kan zo worden ingericht dat daarin verschil wordt gemaakt.

Sensorische patronen

Volgens onderzoek van Winnie Dunn (1997), hoogleraar in Kansas en internationaal erkend om haar onderzoek naar sensorische informatieverwerking, bestaan er vier basale manieren waarop mensen in het dagelijks leven op sensorische ervaringen reageren: zoekers, toeschouwers, vermijders en sensors. Hieronder worden de manieren toegelicht. Voor een uitgebreidere lijst, of om in te schatten waar jezelf of mensen in je omgeving zitten, verwijst ik naar de vragenlijst sensorische patronen (Dunn, 2013, p. 44-46).

zoekers

zoekers houden van prikkels en creëren prikkels zoals beweging (heen en weer schommelen), muziek (neuriën) en zijn gericht op nieuwe, interessante prikkels (nieuwe ideeën). Ze houden niet van voorspelbaarheid. Ze kunnen de dagelijkse gang van zaken verstoren en hun omgeving afleiden. Dit kan gaan ten koste van behoeften van anderen. Joris in het voorbeeld hierboven is een zoeker. Deze kinderen vinden het in de klas snel saai en kiezen daarom als strategie om actief prikkels toe te voegen. Zij hebben deze prikkels nodig om actief en blijven en tot leren te komen.

zoekers in het dagelijks leven (Dunn, p. 32, 52):

- Creëren een lawaaierige, felverlichte ruimte om 's ochtends de dag te beginnen
- Doen boodschappen even tussendoor in hun propvolle werkschema
- Beginnen vaak een praatje met iemand
- Gebruiken veel lichaamstaal en gebaren
- Raken tijdens het praten anderen aan
- Veranderen dagelijkse routines om ze interessant te houden
- Doen aan multitasken
- Maken geluiden met de mond
- Kijken graag naar een vuurwerkshow
- Kiezen intensieve of extreme sporten
- Houden van pittig eten
- Hebben een krachtig parfum op
- Houden van grapjes die afleiden
- Hebben de neiging om voorspelbaarheid te doorbreken

Toeschouwers

Toeschouwers missen sensorische informatie uit de omgeving en blijven makkelijk hun focus houden. Zij zijn makkelijk in de omgang en vinden situaties niet snel lastig. Ze zien details over het hoofd, werken goed samen in teams en houden van uitstapjes. Ze zijn niet veeleisend en brengen uit zichzelf weinig structuur aan in hun handelen. Joy in het voorbeeld hierboven is een toeschouwer. In de klas merken zij de signalen van de leerkracht of andere kinderen soms niet op. Deze kinderen hebben een passieve strategie als het gaat om het toelaten van prikkels: zij reageren op wat er in hun omgeving plaatsvindt en laten de sensorische input over zich heen komen.

Toeschouwers in het dagelijks leven (Dunn, p. 34, 53):

- Zijn ontspannen en makkelijk in de omgang
- Vinden het geen probleem als routines veranderen
- Laten zich niet afleiden door verstoringen
- Moeten een paar keer worden geroepen voordat ze reageren
- Worden 's ochtends niet snel wakker
- Vragen of de gesprekspartner iets wil herhalen
- Verdwalen of missen borden als ze ergens naar toe gaan
- Vergeten boodschappen die op hun lijstje staan
- Laten eerder viezigheid op gezicht of handen zitten
- Krijgen schaafwonden of blauwe plekken, maar weten niet meer waardoor
- Lijken onhandig
- Hebben niet in de gaten hoe laat het is
- Hebben een rommelig bureau met overal stapeltjes
- Hebben kleren verkeerd of gedraaid aan
- Vergeten voorwerpen zoals sleutels

Vermijders

Vermijders houden graag alles bij het oude, omdat ze niet van nieuwe sensorische ervaringen houden. Hierbij hoort orde en routine. Hun hersenen reageren erg sterk op sensorische input en zij gebruiken rust en beheersbaarheid als houvast en tegenwicht. Ze vermijden sociale situaties en streven naar voorspelbaarheid, bijv. door tijd alleen door te brengen. Janneke in het voorbeeld hierboven is een vermijder. Een verandering in het rooster, zoals een kinderboekenweek met alle activiteiten die daarbij horen voelt ongemakkelijk. Ze missen dan de structuur en de orde in de klas waar ze van houden. Ze kunnen, als dit te lang duurt en activiteiten niet tijdig worden aangekondigd, koppig en chagrijnig worden. Ze kunnen zich dan terugtrekken om weer een gevoel van controle te krijgen. Op die manier zijn zij actief bezig om de prikkels te reguleren.

Vermijders in het dagelijks leven (Dunn, p. 36, 53):

- Houden de zonwering naar beneden
- Doen hun inkopen online of in kleine winkels
- Kiezen vaak voor dezelfde producten van de drogist
- Hebben een beperkte keuze als het om eten gaat
- Gebruiken routines om de dag door te brengen
- Verlaten een vertrek als er teveel mensen binnenkomen
- Slaan uitnodigingen voor grote bijeenkomsten af
- Voeren korte gesprekken waarbij ze alleen bespreken waar het om gaat

- Sturen liever een berichtje dan dat ze iemand persoonlijk spreken
- Houden van voorspelbaarheid in vergaderingen en stellen er prijs op als aan de agenda wordt vastgehouden
- Houden hun werkplek opgeruimd
- Wassen vaak hun handen
- Vermijden liften en roltrappen
- Kiezen in hun vrije tijd voor activiteiten die ze alleen kunnen doen

Sensors

Sensors merken veel sensorische informatie op. Ze zijn gevoelig voor geluiden, stemmingen en details. Ze besteden er tijd aan om de prikkels te reguleren en proberen op die manier overzicht te krijgen, bijv. door opmerkingen te maken over kleding, lawaai en voedsel. Ze maken zich er druk om als iets hen dwarszit. Ze zijn creatief en makkelijk afgeleid. Joost uit het voorbeeld hierboven is een sensor. Hij merkt dingen op aan de mensen in zijn omgeving en probeert die te peilen. Hij laat de sensorische input over hem heen komen en is in die zin passief de informatie aan het reguleren.

Sensors in het dagelijks leven (Dunn, p. 38, 53):

- Zijn gauw afgeleid door geluiden of activiteiten om zich heen
- Schrikken eerder dan anderen
- Hebben moeite met lichtflitsen of snel wisselende beelden op tv
- Hebben precieze ideeën over de kleding die ze lekker vinden zitten
- Kunnen texturen of smaken in hun mond precies beschrijven
- Bezoeken slechts een aantal attracties in een pretpark
- Hebben de neiging om tegen anderen te zeggen dat ze zachter moeten praten
- Eten op een vroeg tijdstip
- Hebben last van het kijken naar bewegende mensen
- Blijven weg uit situaties met veel drukte om hen heen
- Zijn afgestemd op hun gesprekspartner
- Beschikken over een goed ontwikkeld observatievermogen
- Kunnen dominant lijken door hun opmerkingen over sensorische gebeurtenissen
- Hebben baat bij een rustige werkplek
- Houden van dezelfde locaties vanwege de voorspelbaarheid ervan

Een beter begrip door inzicht in de sensorische informatieverwerking

Mensen kunnen verschillende manieren gebruiken in verschillende situaties. Een kind kan dus in de klas een toeschouwer zijn en thuis of op de sportvereniging een zoeker. Sommige sensorische ervaringen kunnen sterker het patroon beïnvloeden dan andere. Zo kunnen er toch tussen mensen met hetzelfde algemene beeld nog grote verschillen bestaan in beleving. Inzicht in de verschillende belevingen van zintuiglijke waarnemingen kan helpen om elkaar beter te begrijpen. Zeker in klassensituaties waarin altijd veel gebeurt op een dag, waar ook veel kinderen samen zijn in een kleine ruimte en waarin het doel is om met elkaar en van elkaar te leren, kan inzicht in deze verschillende manieren van sensorische informatieverwerking verschil maken. Een kind dat zo druk doet kan in een keer beter leren omdat het meer verschillende omgevingen mag zien (even op het plein een rekenopdracht uitleggen, helpen kopiëren of in de bouwhoek op de gang werken bijv.) en een kind dat steeds met de duim in de mond en weggedraaide ogen tijdens het kringgesprek zit, is dan niet meer iemand die aan het dagdromen is, maar iemand die probeert de sensorische informatie te sturen door zich af te schermen en de hoeveelheid prikkels actief bij te sturen.

Meijs (2018) zegt hierover: “Kinderen met een hoge prikkeldrempel merken prikkels niet snel op en missen zo informatie. Een deel van hen gaat wiebelen in de klas om te proberen de focus bij de les te houden. Het tegenovergestelde zie je bij kinderen met een lage prikkeldrempel. Zij nemen heel veel prikkels waar en worden daardoor druk en geagiteerd. Een deel van die groep trekt zich terug, wat helaas nog vaak wordt uitgelegd als desinteresse.” Neurologisch kan dat als volgt geduid worden: mensen met lage drempels in de hersenen voor sensorische stimuli nemen de sensorische input snel waar. Zij zijn oplettend en makkelijker overvoerd. Mensen met hoge drempels hebben meer sensorische input nodig om waar te nemen wat er gaande is.

Daarnaast zagen we in de voorbeelden hierboven al het verschil tussen actieve en passieve zelfregulatie. Actief betekent hier: zelf iets doen om de hoeveelheid en soort sensorische input te regelen en passief betekent: mensen laten de sensorische input over zich heen komen en reageren daar vervolgens op. Dat is weergegeven in tabel 1.

Tabel 1

Sensorische patronen en regulatie van de input (Dunn, 1997)

NEUROLOGISCHE DREMPELS	ZELFREGULATIE	
	Passief	Actief
HOGE DREMPEL	Toeschouwer	Zoeker
LAGE DREMPEL	Sensor	Vermijder

Wat betreft combinaties tussen opvoeders (leerkrachten en ouders) en kinderen kunnen minder en meer geslaagde combinaties voorkomen tussen verschillende manieren van omgaan met zintuiglijke waarnemingen. Hetzelfde geldt voor kinderen onderling. Veel onbegrip en miscommunicatie valt terug te voeren op de manier van omgaan met die waarnemingen. Een zoeker-leerkracht heeft bijv. moeite met het in stand houden van routines en kan soms met veel gebaren en niet relevante details een instructie geven terwijl een sensor- of vermijder-kind dan afgeleid raakt door alle details en niet meer goed begrijpt wat er verwacht wordt, wat de rode draad is in de instructie. Dit kind kan zich moe voelen als het eenmaal zelfstandig aan de slag moet en te laat op gang komt omdat het bezig is de prikkels te verwerken. Een vermijder-kind kan in de war raken van de spontane vragen van een zoeker-leerkracht, terwijl een zoeker-kind zich gaat vervelen als een vermijder-leerkracht zich steeds strak aan de planning houdt. Een toeschouwer-leerkracht kan goed flexibiliteit bieden, bijv. in verschillende werkvormen, maar sneller situaties over het hoofd zien die aandacht vergen en kan er dan aan het eind van de les achterkomen dat een kind weinig heeft begrepen van de opdracht of dat een sensor-kind iets dwarszit waardoor het werken niet op gang komt.

Kinderen onderling kunnen zich aan elkaar storen als ze in rust willen werken, terwijl een ander kind ze steeds aanstoort om een grapje te maken of op het plein veel lawaai maakt tijdens het spelen. In het opruimen van de spullen kan een vermijder-kind zich ergeren aan de rommel, terwijl een toeschouwer-kind dit niet eens opmerkt, de spanningen die dit veroorzaakt kunnen een sensor-kind het gevoel geven dat er niet prettig samengewerkt kan worden.

Het gaat hierbij dus om fysieke behoeften vanuit zintuiglijke waarnemingen die voor de een bevorderend kunnen zijn en voor de ander belemmerend. Zodra leerkrachten zien hoe kinderen reageren op situaties kunnen ze dit duiden aan de hand van de vier typen en daarmee rekening houden in het aanspreken van kinderen en het vormgeven van de leeromgeving.

Bij elk gedrag zijn er dan ook verschillende manieren om het doel en de betekenis ervan te verklaren. Het is belangrijk dat leerkrachten een breed beeld krijgen van de kinderen in hun klas. Daarom gaan

we hieronder in op het Proces Communicatie Model (PCM), want: “meervoudige verklaringen vullen elkaar aan en vergroten het inzicht, omdat menselijk gedrag complex is. Dit [kijken naar sensorische patronen], is niet bedoeld als vervanging van andere verklaringen van gedrag, zoals verklaringen op emotioneel of gedragsniveau” (Dunn, 2013, p. 41).

Psychologische behoeftes vanuit PCM

Het Proces Communicatie Model is gericht op het vervullen van de psychologische behoeften. Collignon & Legrand (2014) geven aan het tegemoet komen aan zowel de fysieke als de geestelijke behoeften erg belangrijk is. Vanuit dit model zijn, gebaseerd op het werk van de klinisch psycholoog Taibi Kahler, verklaringen te vinden bij patronen van productief gedrag (succesvolle communicatie) en niet-productief gedrag (miscommunicatie). “PCM is vooral bedoeld als een denkmodel om anderen te kunnen begrijpen, hen te motiveren en effectief met anderen te communiceren” (De Craene & Valcke, 2015).

Verschillende persoonlijkheidstypen

Binnen PCM wordt onderscheid gemaakt tussen zes verschillende persoonlijkheidstypen, waarbij benadrukt wordt dat iedereen alle persoonlijkheidstypes in zich heeft. Wel is het zo dat iedereen een van de types als basis heeft en dat daarboven een ‘persoonlijkheidshuis’ is gebouwd waarin de verdiepingen staan voor de mate waarin de overige types aanwezig zijn. Hieraan is ook gedrag gekoppeld dat vaak te zien is in stress-situaties en leerkrachtstijlen (interactie(management)stijlen) die passend zijn bij de verschillende typen. De kenmerken van de verschillende typen zijn afkomstig uit de PCM-bronnen die te vinden zijn in de literatuuropgave.

Harmoniser

Een harmoniser is mensgericht, meelevend, gevoelig en warm, gericht op het opbouwen en erkennen van persoonlijke relaties. De relatie met de leerkracht is erg belangrijk en ze werken graag aan activiteiten die ze samen met anderen kunnen doen.

- Zijn gevoelig voor sfeer
- Werken harder als ze zich aanvaard voelen: elke dag even persoonlijk contact
- Hebben behoefte aan een veilige, comfortabele en aantrekkelijke omgeving
- Vinden het belangrijk dat de klassenregels gevolgd worden
- Betrekken fouten snel op zichzelf en voelen zich dan slecht
- Hebben behoefte aan procesgerichte feedback (‘Ik ben blij dat je er bent, Ik zie dat jij je best doet, heel fijn’)
- Helpen graag anderen
- Hebben behoefte aan opdrachten met mogelijkheden voor interactie

Opmerkelijk veel overeenkomsten met de Sensor.

Doorzetter

Een doorzetter is gewetensvol, opmerkzaam, toegewijd en gericht op waarden, normen en resultaat. Een doorzetter werkt graag aan activiteiten waar hij in gelooft en waarbij hij verantwoordelijkheid en initiatief kan nemen. Hij werkt graag samen in projecten, maar ook alleen.

- Vormen zich vlug een mening
- Willen gewaardeerd worden om hun bereidheid en betrokkenheid

- Kunnen positief benaderd worden door opmerkingen over hun waardevolle bijdrage of een vraag naar wat zij belangrijk vinden
- Bij een samenwerkingsopdracht vinden ze het prettig als er een appél wordt gedaan op hun verantwoordelijkheidsgevoel
- Floreren als ze groepsleider zijn en andere leerlingen kunnen vooruithelpen
- Willen graag weten wat het nut is van de leerinhoud
- Vinden inspraak in de klassenregels erg belangrijk
- Houden van werken vanuit eigen leervragen, debatten en discussies

Opmerkelijk veel overeenkomsten met de Vermijder.

Gestructureerde denker

Een gestructureerde denker is resultaatgericht, logisch, verantwoordelijk en georganiseerd. Ze verwachten van de leerkracht structuur in de instructie zodat ze goed weten wat ze moeten doen. Zij willen graag samenwerken met andere gestructureerde denkers of alleen.

- Zijn praktisch ingesteld en feitelijk.
- Hebben behoefte aan dagplanning op het bord
- Willen dat er aan het begin van de les duidelijk wordt gemaakt wat het doel is
- Willen aangesproken worden op een neutrale toon
- Willen tijdig weten wanneer er iets veranderd wordt in het lokaal
- Willen specifieke, persoonlijke, positieve feedback: complimentjes voor hun heldere gedachten en goede ideeën
- Hebben vragen nodig die aanmoedigen tot logisch nadenken en het verzamelen van informatie
- Willen dat hun ouders weten dat de leerling goed werk levert

Opmerkelijk veel overeenkomsten met de Vermijder.

Dromer

Een dromer is bedachtzaam en rustig, maar ook fantasierijk. Ze verwachten duidelijkheid van de leerkracht in de opdrachten, maar werken er graag alleen aan, op hun manier.

- Vermijden risico's
- Komen vaak niet onmiddellijk tot actie
- Zijn op zoek naar duidelijke instructies om tot handelen over gaan
- Ontvangen complimenten graag op een rustige, directe toon
- Hebben sturing nodig in wat ze wanneer moeten doen, maar bepalen zelf liever hoe
- Hebben tijd voor zichzelf nodig en een plek voor zichzelf
- Hebben extra tijd nodig om een taak af te werken
- Hebben lijstjes nodig met de volgorde van prioriteit van opgelegde taken
- Trekken zich terug uit discussies
- Houden van opdrachten waarbij een beroep wordt gedaan op hun verbeelding en vindingrijkheid
- Vinden het belangrijk om de leerstof in een breder kader te plaatsen (conceptueel denken)

Opmerkelijk veel overeenkomsten met de Vermijder.

Rebel

Een rebel is spontaan, creatief, speels en heeft oog voor grote lijnen. Plezier staat bij hen voorop en zij houden erg van activerende werkvormen.

- Heeft behoefte aan speels contact en humor
- Zij voelen zich gewaardeerd door expressieve complimenten ('Wauw, super, ik wist dat je het kon!')
- Lessen die volgens hetzelfde stramien verlopen vinden ze saai en dat laten ze vaak merken
- Zij kunnen hun energie kwijt in onverwachte, speelse aanpakken en blijven dan bij de les (energizers, bewegingsactiviteiten, lessen met voorwerpen buiten het klaslokaal)
- Hebben reacties nodig met humor en meegaan in hun emotie
- Leren veel van concrete manieren van werken waarbij ze zelf dingen kunnen ontwikkelen, denk aan onderzoekend leren en experimenten
- Willen hun creativiteit en energie kwijt kunnen in de samenwerking met andere leerlingen
- Kunnen goed ingezet worden om iets voor te doen in de klas, bijv. in een spel of verhaal, met de nadruk op het plezier

Opmerkelijk veel overeenkomsten met de Zoeker.

Promotor

Een promotor is overtuigend, past zich makkelijk aan en houdt van actie. In opdrachten willen ze graag de grote lijnen zien. Zij werken graag samen met andere leerlingen, houden van opdrachten met uitdaging en leren al doende.

- Zijn impulsief en nemen risico's
- Zijn vindingrijk en kunnen veel aan
- Hebben een sterke zintuiglijke prikkels nodig (opwindings, uitdaging, actie)
- Ze nemen de wereld waar door situaties te ervaren en dingen te laten gebeuren.
- Houden van spelgebaseerde aanpakken, simulaties, experimenten: eerst doen en dan pas de theorie
- Ze houden van een directe beloning en onmiddellijk resultaat
- Ze ervaren een compliment pas echt als ook de toon (overdreven) opgewekt is en de mimiek is aangepast
- Houden van het zelf organiseren van activiteiten met de nadruk op het in de schijnwerper staan, bijv. zelf laten lesgeven over een onderwerp waar ze veel van af weten
- Houden ze van zingen, acteren en sport

Opmerkelijk veel overeenkomsten met de Toeschouwer.

Omgevingsmatrix: leeromgeving om in te floreren vanuit de twee invalshoeken

De manier waarop deze persoonlijkheidstypen zich gedragen in hun omgeving is zichtbaar gemaakt in de onderstaande omgevingsmatrix. De verticale as is de doelgerichte as. Bovenaan staat daar interne motivatie: kan iemand zichzelf doelen stellen en uit zichzelf een taak volbrengen (harmoniser, gestructureerde denker, doorzetter)? Iemand die daarvoor externe stimulans nodig heeft, bevindt zich meer onderaan die as (promotor, rebel, dromer). De horizontale as is de

mesngerichte as. Wil iemand deel uitmaken van een groep (harmoniser, promotor, rebel) of werkt iemand liever alleen of met één persoon (gestructureerde denker, doorzetter, dromer).

Het PCM-model kan hierbij inzicht geven in de omgeving waarin de verschillende types floreren zodat leerkrachten daar bewust van worden en keuzes in kunnen maken: door de omgeving meer aan te laten sluiten bij de persoonlijkheidstypen van de leerlingen, maar ook door hun eigen leerkrachtstijl te verruimen om tegemoet te komen aan de motivationele behoeften van de individuele leerlingen. De stelling die het PCM-model onderschrijft is dus dat flexibiliteit vanuit de leerkracht en differentiatie op de leerlingstijl zorgt voor een grotere leermotivatie en daarmee tot verbeterde communicatie, afgestemde verwachtingen, vergroting van het zelfbewustzijn en een hoger leerrendement (Hantson, Van de Velde & Desoete).

Tegelijkertijd kan de combinatie van lichamelijke en psychologische behoeften nog meer inzicht geven. Als we de kenmerken van de twee modellen om gedrag te verklaren naast elkaar leggen dan zien we vooral veel overeenkomsten. Die zijn weergegeven in onderstaande tabel en in de omgevingsmatrix geplaatst.

Merk op dat met passief en actief in de twee modellen het tegenovergestelde wordt bedoeld. Een zoeker lijkt erg op een rebel, ze zoeken prikkels op, willen speels contact. De rebel wordt gemotiveerd van buitenaf en is betrokken op mensen. In de PCM-omgevingsmatrix wordt dit passief gedrag genoemd (want onderaan de verticale as, van buitenuit gemotiveerd), in het SI-model wordt dit actief gedrag genoemd, want actief op zoek naar het reguleren van prikkels. Zie figuur 1.

Er zijn vermoedelijk overeenkomsten tussen de PCM-types en de manieren van zintuiglijke informatieverwerking. Voor de handliggende combinaties zijn zoeker-rebel, vermijder-gestructureerde denker, toeschouwer-promotor en sensor-harmoniser. Maar ook denkbaar is sensor-dromer of vermijder-dromer, toeschouwer-dromer en vermijder-doorzetter (zie ook tabel 2).

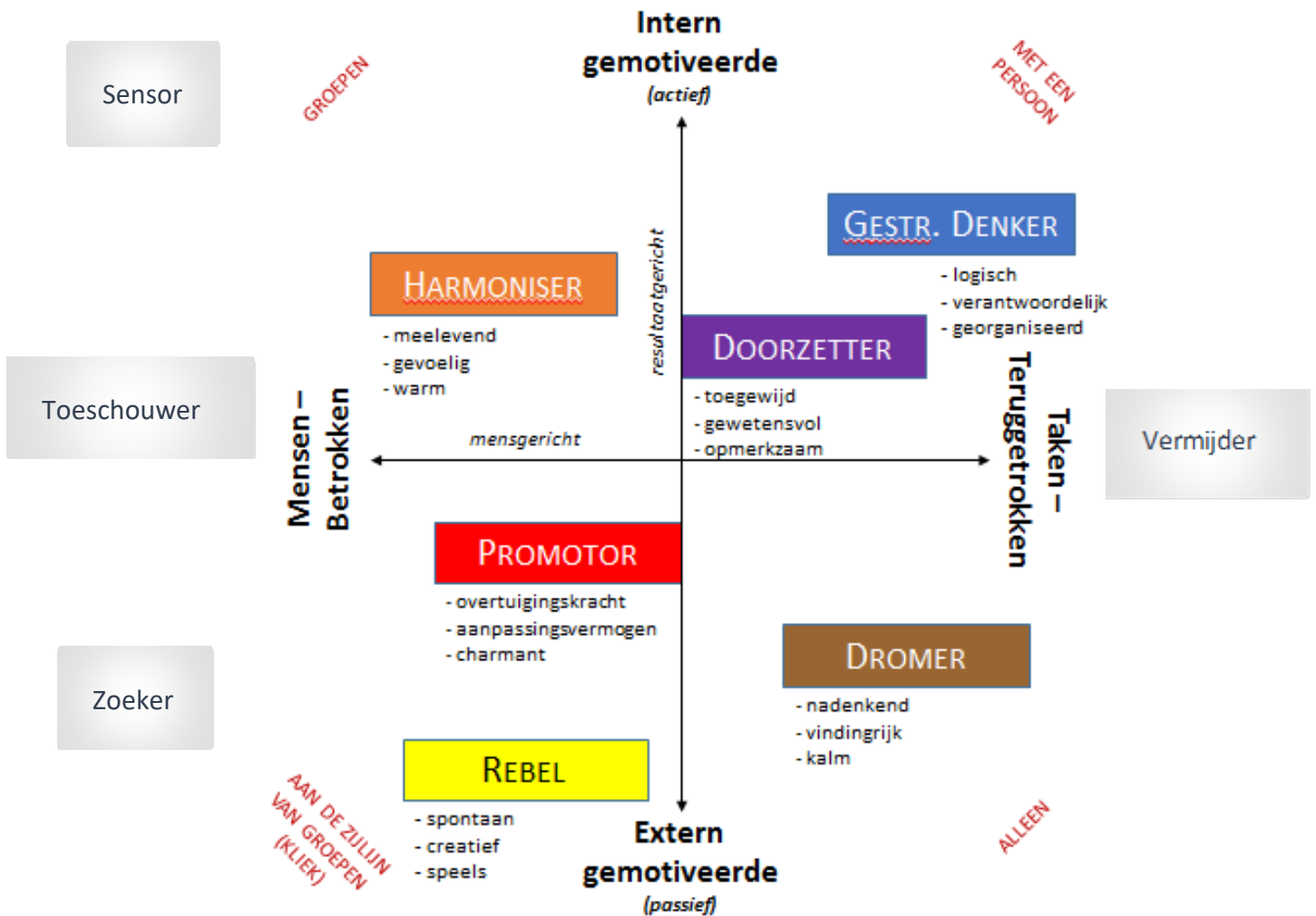
Tabel 2

Combinatie van PCM-types en patronen SI

Zoeker Rebel	Actief in reguleren prikkels Hoge neurologische drempel Extern gemotiveerd	Mensbetrokken
Sensor Harmoniser	Passief in reguleren prikkels Lage neurologische drempel Intern gemotiveerd	Mensbetrokken
Toeschouwer Promotor	Passief in reguleren prikkels Hoge neurologische drempel Extern gemotiveerd	Mensbetrokken
Vermijder Gestructureerde denker Doorzetter Dromer	Actief in reguleren prikkels Lage neurologische drempel Intern gemotiveerd	Taakbetrokken

In feite kunnen alle combinaties voorkomen, ook minder voor de handliggende combinaties. Waar het omgaat is dat het begrip van een leerkracht voor een leerling kan worden bevorderd door zowel inzicht in de psychologische als in de lichamelijke behoeften. Dit inzicht kan bevorderd worden door

met (groepjes) kinderen in gesprek te gaan. Kinderen kunnen vaak goed aangeven waardoor ze zich tegengehouden voelen en waardoor ze juist zin hebben om te leren.

Figuur 1. Omgevingsmatrix.

Conclusie en aanbevelingen

Menselijk gedrag is complex. Hoe we ons voelen en hoe we ons gedragen, wat we denken en wat we willen is op verschillende manieren te verklaren. Hoewel sensorische ervaringen kunnen verschillen per context en psychologische behoeften niet altijd direct zichtbaar zijn in het gedrag bieden ze beide waardevolle informatie. Gezamenlijk geven ze een breder beeld. Het gedrag dat kinderen laten zien kan verschillende aanleidingen hebben. Als leerkracht daarover met kinderen in gesprek gaan kan aanknopingspunten bieden voor een aanpassing in het leerklimaat waardoor een kind weer gemotiveerd kan leren. Een aanname hierbij is dat als een kind wordt voorzien in zijn sensorische en psychologische behoefte, het energie ondervindt om die prikkels te reguleren en meer tot leren te komen. Te denken valt aan aanpassingen in de leeromgeving (een rustige plek waar een dromer/vermijder zijn ideeën op een rij kan zetten, een plek met veel visuele prikkels om een rebel-zoeker te stimuleren het spellingwerk af te krijgen) en in de leeractiviteiten (rekenen met sprongen

voor de promotor/toeschouwer, samenwerking voor de harmoniser). Als we bedenken hoeveel tijd een kind op school brengt en hoe bepalend de psychologische en sensorische behoeften zijn voor het leerrendement en het leerplezier, zeker iets om aandacht aan te besteden!

Literatuuropgave

Antersijn, P, & Hest, A., van (2012). *Zo kun je mij bereiken*. Rijnsaterwoude: Process Communication Nederland.

Collignon, G. & Legrand, Pascal (2014). *Spreek je mijn taal?* Gieten: Booklight.

De Craene, B. & Valcke, M. In Hantson, E., Van de Velde, M.C. & Desoete, A. (red.) (2015). *Persoonlijkheid en (de)motivatie van kinderen en jongeren. Theorie, praktijk en onderzoek van Process Communication Model*. Gent: Academia Press Uitgeverij Lannoo.

Dunn, Winnie (2013). *Leven met sensaties. Begrijp je zintuigen*. Amsterdam: Pearson.

Meijs, Celeste (2018, 4 oktober). Onderzoeker Celeste Meijs: 'Wij helpen wiebelkinderen écht verder'. *Volkskrant*. Betrokken van <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/onderzoeker-celeste-meijs-wij-helpen-wiebelkinderen-echt-verder-~b4d62326/>, zie ook: <https://www.ou.nl/-/dromers-en-wiebel-friemelkinderen-in-het-basisonderwijs>

Thoonsen, M. (2018). *Wiebelen en friemelen in de klas. Over de invloed van zintuiglijke prikkelverwerking op leren*. Huizen: Pica.